

OPEN ACCESS
*Corresponding author
Rojin Chelabee Muneer

rojin.muneer@uoz.edu.krd

لیژنه یا ناشتی یا جیبه جیکرنا ریکه قتننامه یا ۱۱ ئاداری ۱۹۷۰-۱۹۷۱ خواندنه کا میژووی

پۆژین جلی منیر/ بهشی میژوو، کولیژی زانسته مروفایه تییه کان، زانکوی زاخو- زاخو

RECEIVED :22 /12/2024
ACCEPTED :24/06/ 2025
PUBLISHED :15/06/2026

پوخته

ئیکه ژ گرنگترین ئارمانجین شوهرش و شهراڤان د دهوله تیدا ب دهستقه هیانا ناشتی و مافین رهوا بین گهلین بن دهسته د کومه لگه هیدا، له ورا ئه و ناشتییا د ئه فی قه کولینیدا باس ژئ دهیته کرن، ئه وژی پشتی چه ندین شه رین د ناقه را حکومه تا عیراقی و بزاڤا بزگرخوازا کوردیدا لیژنه یه ک ب ناڤی لیژنه یا ناشتی ب جیبه جیکرنا ریکه قتننامه یا (11) ی ئاداری دهیته پیکهینان، لگه ل دیارکرنه ئه رکین ئه ووی و چاوانیا هه ولدانین سه روک و ئه ندامین ئه ووی د جیبه جیکرنا ریکه قتننامه یا (11) ی ئادارا (1970) و چاره سه رکرنه ئاسته نگ و کیشه بین ل دهقه رین کوردستانی په یادابوون و ئه و ریگرین که قتنه ل هه مبه ر بجهینانا به ندین ریکه قتننامه یا (11) ی ئادارا (1970).

د ئه فی قه کولینیدا به رسف ل سه ر هنده ک پرسیاران هاتییه دان، ئه وژی: ئه ری ئه فی لیژنی ب شیوه یه کی کارا شیابوو کاری خو بجهییهنت؟ ئه ری هه تا چ راده شیابوو به ندین ریکه قتننامه یا (11) ی ئادارا (1970) بجهییهنت؟ شیابوو هنده ک کیشه و ئاسته نگان چاره سه ر بکه ت؟ ئه ری ئه فی لیژنی په یوه ندی ب سه روکی پارتی دیموکراتی کوردستان (مه لا مسته فا بارزانی) دکر؟ و ره ئیا ئه ووی د چاره سه رکرنه کیشه یاندا وه رگرتبوون، یان نه؟ به رسفا ئه قان پرسیاران و چه ندین پرسیارین دیتر دی د ئه فی قه کولینیدا هیته دان.

وشه سه ره کییه کان:

بارزانی،
شوهره ش،
کورد،
عیراق،
ریکه قتننامه

About the Journal

Zanco Journal of Humanity Sciences (ZJHS) is an international, multi-disciplinary, peer-reviewed, double-blind and open-access journal that enhances research in all fields of basic and applied sciences through the publication of high-quality articles that describe significant and novel works; and advance knowledge in a diversity of scientific fields. <https://zancojournal.su.edu.krd/index.php/JAHS/about>

1-پیشہ کی:

ناکوکی و شہر د ناقبہرا حکومتا عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردیدا، ہەر ژ سەردەمی (عەبدولکەریم قاسم) ی (1958 – 1963) ژ (ئەیلوولا 1961) ھەتا کودەتاییا پارتا بە عەسا عەرەبییا ئیشتراکی و ھاتنا ئەوان بۆ سەر دەستھەلاتی ل (17 تیرمەھا 1968) بەردەوام دبیت، ل دەستپیککی حکومتا نوی یا بە عەس خو دیارکر کو دئ دۆزا کوردی چارەسەر کەت، بەلئ جارەکا دی ل (ئادارا 1969) دەست ب ڕاگەھاندنا شەری ب دژی شۆرەشا کوردی کر، بەلئ ل دوماھیککی بۆ حکومتا عیراقی دیاربوو، ڕیکا شەری بی مفایە، لە ورا ھەولاً دانوستاندا لگەل سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی (مەلا مستەفا بارزانی) بۆ گەھاندنا چارەسەرییەکا ئاشتەوایی د ناقبەرا ھەردوو ئالیاندا کر، د ئەنجامدا ل (11ئادارا 1970) ھەردوو لایەن گەھشتنە ڕیککەفتنامەیا (11 ی ئادارا 1970) ئەوا ئیک دەستکەفتین گرنگ بۆ شۆرەشا کوردی ھاتییەھژماردن.

بۆ جیبەجیکرنا بەندین ئەفی ڕیککەفتنامەیی و چارەسەرکرن ئاریشەیان، حکومتا عیراقی ڕابوو ب پیکھینانا لیژنەییەکا ھەقبەش د ناقبەرا حکومتا بە عەس یا عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردیدا، ئەوا ب ناقی (لیژنەیا ئاشتیی)، بەلئ ل ئەقیرئ جەئ پرسیارییە، ئەری ئەفی لیژنی ھەتا چ ڕادە شیابوو کارتیکرنی د رەفتارین حکومتا عیراقی بەرامبەر کورداندا بکەت؟

1.1 گرنکیا ھەکۆلینی: گرنکیا ھەکۆلینی ئەو ھو کو حکومتا عیراقی پشٹی ڕیککەفتنامەیا (11ئاداری) ھوسا خو دیارکرییە کو ی ھەولاً جیبەجیکرنا بەندین ڕیککەفتنامەیی و بە لاقرنا دیموکراتیەتی و ئاشتەوایی لگەل کوردان دکەت، لە ورا ب پیکھینانا لیژنەییەکا ھەقبەش د ناقبەرا ئەندامین پارتی دیموکراتی کوردستان و حکومتا عیراقیدا ڕابوو یە ب ناقی لیژنەیا ئاشتیی. لگەل دیارکرن گرنکترین کاروکاریارین ئەفی لیژنی ل دەقەرین کوردستانی و چارەسەرکرن ئاریشەیان.

1.2 ئارمانجا ھەکۆلینی: سەرھاری گرنکیا بابەتی لیژنەیا ئاشتیی ژ لای حکومتا عیراقی، بۆ جیبەجیکرن و سەرپەرشتیکرنا ل سەر بەندین ڕیککەفتنامەیا (11ئادارا 1970)، بەلئ ھەتا نوکە چ ھەکۆلینین ئەکادیمی ل سەر ئەفی بابەتی ھەتییەنقیسین.

3.1 تەوہرین ھەکۆلینی: ئەف ھەکۆلینە ل دۆر پیکھینانا لیژنەیا ئاشتیی و گرنکترین کارین ئەوی ل بەرامبەر کوردان ل عیراقی (1970 – 1971) ل سەر دوو خالان ھاتییەبە لاقرنا، ئەوژی: خالا ئیکی باس ژ پیکھینان و کارین لیژنەیا ئاشتیی دکەت، خالا دووی باسی کومبوونین لیژنەیا ئاشتیی لگەل سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی (مەلا مستەفا بارزانی) دکەت.

1.4 ژیدەرین ھەکۆلینی: ب مەرھما ئەنجامدان ئەفی ھەکۆلین پشتبەستن ل سەر ڕیژەییەکا ژیدەرین جۆراوجۆر ھاتییەکرن، وەک ڕۆژنامەیین زاردەفی حکومتا عیراقی، ئەوژی ڕۆژنامەیا (الجمهورية و الثورة) و ژ ئەگەرئ کیمییا ژیدەران ل سەر ئەفی بابەتی، ئەف ڕۆژنامەیین ھەنی بوونە ژیدەرین سەرھکی د ھەکۆلینیدا، لگەل ھژمارەکا ژیدەرین کوردی یین گرنگ، وەک (بارزانی و بزوتنەوہی رزگاربخوازی کورد 1961 – 1975) یا دانەر (مسعود بارزانی)، پەر تووکا (سنوات المحنة فی کردستان اہم الحوادث السياسية والعسکریة فی کردستان والعراق من 1958 الی 1980) یا دانەر (شکیب عقراوی)، کو ژیدەرین گرنگ بۆ ھەکۆلینی لگەل ھژمارەکا ژیدەرین دیتر.

1.5 ڕیپازا ھەکۆلینی: د ئەفی ھەکۆلینیدا ڕیپازا خواندەکا میژوو یی یا وەسفی ھاتییەکرن، ب شینوہییەکی میژوو یی بابەتی ھاتییەپوونکرن و لگەل دیارکرن و وەسفرکرن ئەو کاروکاریارین د ئەفی ماوہیدا ھاتییەنجامدان.

2. لیژنەیا ئاشتیی یا جیبەجیکرنا ڕیککەفتنامەیا 11ئاداری 1970 – 1971 خواندەکا میژوو یی

1.2 پیکھینان و کارین لیژنەیا ئاشتیی

شەرین پاییزا (1969) ئەوین د ناقبەرا حکومتا عیراقی و شۆرەشا کوردیدا و سەرکەفتنا کوردان د ئەقان شەراند بۆ حکومتا عیراقی دیاربوویە، ڕیکا شەری بی مفایە، ئەوا بوویە ئەگەرئ زیانین مادی و جەستیی یین مەزن (اوبلانس، دت، 159؛ گوران، 2000، 12)؛ لە ورا ھەولاً دانوستاندان لگەل کوردان کربوو (حیدری و اخرون، 2003، 925). ئەف دانوستاندە د سی قۆناغانرا دەر باز ببوون، ئەوژی ژ (ئەیلوولا 1969 ھەتا ئادارا 1970) د ئەنجامدا ل (11ئادارا

(1970) گه‌هشتنه ریکه‌فتننامه‌یا (11ی ئادارا 1970) (منیر، 2024، 307؛ رحمان، 2024، 221-222).

پشتی راگه‌اندنا ریکه‌فتننامه‌یا (11ی ئادارا 1970) ب مه‌ستا جیبه‌جیکرنا ئە‌قی ریکه‌فتنی، حکومه‌تا عیراقی دەست ب هندهک پینگافان بۆ بجهینانا ئە‌وی کر (Nehme & Meho, 1995, 10؛ بینگیو، 2014، 71؛ هه‌روتی و محمد، 2024، 91)، ئیکه‌م کار پیکهینانا لیژنه‌یه‌کا هه‌قه‌ش د ناهه‌را پارتا به‌عسا عه‌ره‌بیا ئیشتراکی و بزاقا پزگاریخوازا کوردیدا ب نا‌قی لیژنه‌یا ئاشتیی (لجنة السلام) (خراسان، 2001، 183 – 184؛ بارزانی، 2004، 51؛ عه‌بدوللا، 2008، 207؛ شریف، 2010، 225)، گرنگیا ئە‌وی بۆ سه‌ره‌رشتیکرنا ل سه‌ر جیبه‌جیکرنا به‌ندین ریکه‌فتننامه‌یا (11ی ئادارا 1970) (محو، 2008، 370 – 371؛ یوسف و امین، 2021، 345)، هه‌روه‌سا بۆ چاره‌سه‌رکرنا ئاریشه‌یین زۆرینه‌یین پیش وه‌خت، ئە‌وین گریدایی ب ئالین ئاقه‌دانکرنا و ره‌وشه‌نیبرییه‌ و نه‌ ئارامیکرنا ده‌قه‌ری و فه‌گه‌راندنا ره‌وشا ئاسایی بۆ ده‌قه‌رین باشووری کوردستانی، هه‌روه‌سا دا ل به‌رامبه‌ر ئە‌وان ئاسته‌نگین پیش وه‌خت یین ده‌قه‌رین کوردستانی و چاره‌سه‌رکرنا ئە‌وی ب راهه‌ستت (Little, 2010, 74؛ عقرای، 2007، 304).

د ئە‌قی بواریدا ل دۆر پیکهینان و کاروکراریین ئە‌قی لیژنه‌یا نا‌قیری رۆژنامه‌یین عیراقی گرنگیه‌کا تایبه‌ت دابوویی، ژ ئە‌وانا رۆژنامه‌یین (الجمهورية) و (الثورة) د هژمارا (18ی ئادارا 1970) دا باه‌تین مانشیتین خۆ ل ژیر نا‌قونیشانی: (تشکیل لجنة السلام، لجنة سلام علیا: پیکهینانا لیژنه‌یا ئاشتیی، لیژنه‌یا ئاشتیی یا بلند) به‌لاقه‌کربوو، تیدا هات: جقاتا سه‌رکرده‌یا تیا شوهره‌شی ل (17ی ئادارا 1970) بریارا پیکهینانا لیژنه‌یه‌کا بلند ب نا‌قی لیژنه‌یا ئاشتیی ب سه‌رۆکاتیا مورته‌زا ئە‌له‌دییسی ئە‌ندامی سه‌رکرده‌یا تیا قوتیری یا پارتا به‌عسا عه‌ره‌بیا ئیشتراکی و ئە‌ندامی جقاتا سه‌رکرده‌یا تیا شوهره‌شی بۆ سه‌ره‌رشتی و چا‌ق‌دیرییا جیبه‌جیکرنا ریکه‌فتنا (11ی ئادارا) میژوویی، ده‌قی بریارای: بریارا ده‌رکری ژ جقاتا سه‌رکرده‌یا تیا شوهره‌شی بۆ بجهینانا نا‌قه‌رۆکا به‌یانا جقاتا سه‌رکرده‌یا تیا شوهره‌شی ئە‌وا ل (11ی ئادارا 1970) ل دۆر چاره‌سه‌رکرنا دۆزا کوردی ب چاره‌سه‌رییه‌کا ئاشته‌وایی و دیموکراتیانه‌ هاتیه‌ ده‌رکرن، جقاتا سه‌رکرده‌یا تیا شوهره‌شی بریارا پیکهینانا لیژنه‌یه‌کا بلند بۆ بجهینانا به‌یانی ب نا‌قی لیژنه‌یا ئاشتیی، ب ئە‌قی شیوه‌ی ده‌رکربوو: ب سه‌رۆکاتیا مورته‌زا سه‌عید ئە‌له‌دیس¹، ئە‌ندامه‌تیا سه‌عدون غه‌یدان²، عه‌زیز شه‌ریف³، نوری شایس⁴، دارا ته‌وفیق⁵، نافیز جه‌لال⁶، محمه‌د محموود عه‌بدولرحمان⁷، خالد عه‌بدولحه‌لیم و غانم عه‌بدولجه‌لیل" (الجمهورية، ع 710، 18 آذار 1970؛ الثورة، 473، 18 آذار 1970). به‌لی ئە‌ندامی لیژنه‌یا نا‌قیری عه‌زیز شه‌ریف ل دۆر ئە‌ندامی لیژنی دبیژیت: "لیژنه‌یا ئاشتیی چ بنه‌مایین جیگر نه‌بین بۆ ئە‌ندامه‌تیی د لیژنه‌یا نا‌قیری، هه‌ر که‌سه‌ک ژ نوینه‌رین پارتا به‌عس پشکداری د کومیونین ئە‌ویدا کر، ب ئە‌ندامی لیژنی ده‌اته‌هژماردن" (شریف، 2010، 324).

سه‌رۆکی لیژنه‌یا ئاشتیی مورته‌زا ئە‌له‌دیس د هه‌قه‌یه‌قیه‌که‌یدا لگه‌ل ئازانسا نوچه‌یین عیراقی ل (19ی ئادارا 1970) باسی ئە‌رکی لیژنه‌یا ئاشتیی کربوو، دبیژیت: "مه‌ره‌ما سه‌ره‌کی ژ پیکهینانا لیژنه‌یی بۆ بجهینانا نا‌قه‌رۆک و به‌ندین به‌یانا میژوویی ب زیتین دم، ب گیانه‌کی هه‌فکاری ب پشتبه‌ستنا هه‌قه‌یمانیا پارتا به‌عسا عه‌ره‌بیا ئیشتراکی و پارتی دیموکراتی کوردستان، دیسان دبیژیت: "پشتی جه‌ژنا نه‌وروزی ئیکسه‌ر لیژنه‌ی د کوم بت و بنگه‌هی ئە‌وی د ل به‌غدا بتن، به‌لی د ب گه‌ریانا ل ده‌قه‌رین کوردستانی رابیتن، داکو راسته‌وخۆ پینداویستین ده‌قه‌ری بزائن. هه‌روه‌سا د بنگه‌هکی دیتر یین لیژنی ل کوردستانی هیته‌دانان، داکو ژ نیزیکی سه‌ره‌رشتیی ل سه‌ر بجهینانا قوناعین دووماهیکی یین ریکه‌فتننامه‌یی بکه‌ن، هه‌روه‌سا گه‌توگو لگه‌ل سه‌رکرده‌یا تیا پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ دیارکرنا نا‌قین که‌سین پشکداری د ده‌سته‌ه‌لاتیدا بکه‌ت، د د ده‌ستپیکا هه‌فتییا بیه‌تدا ده‌ستپیکه‌ت، مورته‌زا د دووماهیکا ئاخفتنا خۆدا دووپاتکر، سه‌رۆک کۆمار (ئه‌حمه‌د حه‌سه‌ن به‌کر) (1968 – 1979) فه‌رماندا هه‌می فه‌رمانگه‌یین تایبه‌تمه‌ند پشنیاریین خۆ یین گریدایی ب ئاقه‌دانکرنا ده‌قه‌رین کوردستانی بزیتین دم پیشکیش بکه‌ن، لیژنه‌یا ئاشتیی د ب بجهینانا پلانین ئاقه‌دانکرنا ده‌قه‌ری و کونترولکرنا ل سه‌ر شوینه‌وارین رابردوویی یین نه‌خۆش که‌تن" (الثورة، ع 474، 20 آذار 1970).

پشتی دیارکرنا مه‌ره‌مین لیژنه‌یا نا‌قیری ژ لای سه‌رۆکی ئە‌وییه‌، ئە‌ندامی ئە‌وی ده‌ست ب گه‌شتین خۆ یین دویفچوون و سه‌ره‌رشتیکرنا کربوون، مه‌سه‌وود بارزانی (مه‌سه‌وود بارزانی نه‌ ئە‌ندام بوو د لیژنیدا) و ئە‌ندامی لیژنا ئاشتیی یی چا‌ق‌دیر ل سه‌ر بجهینانا به‌ندین به‌یانا (11ی ئادارا 1970) دارا ته‌وفیق ل (19ی ئادارا 1970) بۆ دویفچوونا جیبه‌جیکرنا

بهیانا (11ی ئاداری) و دەستپیکرنا کاری بجهینانا ئهوی ژ بهغدا فهگهرا گهلاله (الثورة، ع 20. 474 آزار 1970). دیسان ئەندامی لیژنەیا ئاشتیی (نافیز جهلال) ل دور دەستهلالاتا لیژنی دبیتیت: (لیژنی دەستهلالاتین بهرفرهه هههه و ئازاده د سهردهریکن و کاری ب لهز بۆ چاقدیرییا بجهینانا بهیانی ب شیوازهکی دروست بکهت، ئیکهمین سهردانژی دئ بۆ پاریزگهها ههولیرئ بهتن) (الثورة، ع 25. 478 آزار 1970).

پۆژنامهیا (الثورة) د هژمارا (26ی ئادارا 1970) دا دهنگوباسهک ل ژیر نافونیشانی: (الاجتماع الأول للجنة السلام: کۆمبونا ئیککی یا لیژنەیا ئاشتیی) بهلاقهکربوو، تیدا دیارکربوو: ل دهمژمیر شهشی ئیقاری ل پۆژا (25ی ئادارا 1970) ئیکهه کۆمبونا لیژنەیا ئاشتیی، ئەوا ژ ئالیی جقاتا سهرکردهیا تیا شوپهشی بۆ دویچوون و چاقدیرییا بجهینانا ریکههقتننامهیا (11ی ئادارا) میژوویی، ب ئامادهبوونا ههمی ئەندامین لیژنی ب سهرۆکایهتیی ئەندامی جقاتا سهرکردهیا تیا شوپهشی مورتهزا ئەلحه دیسی و ئەندامهتیی ئەندامی جقاتا سهرکردهیا تیا شوپهشی (سهعدون غهیدان) وهزیرئ دادئ (عهزیز شهریف) و ئەندامین مهکتهبا سیاسی یا پارتی دیموکراتی کوردستان (دارا تهوفیق، نوری شایس، محهمه مهحمود عهبدولرحمان) و پاریزگاری کهرکوک (غانم عهبدولجهلیل) و پاریزگاری ههولیرئ (خالدهبدولحهلم) بوو، د ئەقی کۆمبونیدا گهنگهشه ل سهر چاوانییا دویچوونا جیههچیکرنا بهیانا میژوویی و ئەو بنهه کرایرین پیدقی کو پشتبهستن ل سهر بیتهکرن هاتبوون، لیژنەیین تاییهت بۆ دویچوون و چاقدیرییا بهندین بهیانی هاتنهپیکهینان، دیسان د کۆمبونیدا هندهک بریار هاتبوونه دهکرن، گریدایی زانیاری و کرایرین فهگهرا ندانا قوتابی و فهرمانبهه و کرایرین دویرئخستی بوون، ئەوین ژ ئەگههئ شوپهشا کوردی ل قوتابخانه و زانکو و کارین ئەوان، پشتبهستن ل سهر بنهه مایین تاییهت هاتبوونهکرن، بۆ بجهینانا بهندین د بهیانا میژووییدا هاتی، ئەوین گریدایی ب دانا مافین رهوشهنبیری، زمانی، پهروهدهیی و راگهاندنی بین کوردان، کۆمبون سئ دهمژمیران فهکیشا و ل دووماهیکی دیارکربوون کو تهمامکرنا کۆمبونئ دئ ل (27ی ئادارا 1970) هیتهئهنجامدان (الثورة، ع 26. 479 آزار 1970)، ل ئەقیرئ دیاردبیت کو ئیکهه کۆمبونا لیژنەیا ئاشتیی ل (25ی ئادارا 1970) هاتییهریکخستن، ههروهسا دیاردبیت بریارین ئەوی ههر ژ دەستپیککی دیارن کو گریداینه ب ئالیی رهوشهنبیریفه بیکو باسی ئالیین دیتر بین گریدایی ب مافین کوردان د دهستهلالاتیدا و دیارکرنا توپوگرافییا کوردستانی.

کۆمبونا دوویی یا لیژنەیا ئاشتیی ل دهمژمیر (5:30) ل (27ی ئادارا 1970) هاتبوو ئەنجامدان و د ئەقی کۆمبونیدا لیژنی هژمارهکا بریار و زانیاریین گریدایی ب پیشههچوونا دهقهرین کوردستانی و هاریکارییا پهککهقتیان و قهرههوکرنا زیان فیکهقتیان، ئەوین ژ ئەگههئ بارودووخین شهپین دهقهرین کوردان هاتینهئهنجامدان بۆ فهرمانگههین نافخوویی بین دهولهتی دهکربوون، د دووماهیکی بریاردا کۆمبونا سینی ل (14ی نیسانا 1970) بیتهئهنجامدان (الجمهوریه، ع 27. 480 آزار 1970؛ الثورة، ع 27. 480 آزار 1970).

سهرۆکی لیژنەیا ئاشتیی مورتهزا ئەلحه دیسی و ئەندامین لیژنەیا ئاشتیی و ههر ئیک ژ وهزیرئ نافخوویی سهعدون غهیدان و وهزیرئ چاندنی نافیز جهلال حویزی و پاریزگاری کهرکوک غانم عهبدولجهلیل و پاریزگاری ههولیرئ خالدهبدولحهلم کۆمبونکه ل (22ی نیسانا 1970) ل دیوانا پاریزگهها کهرکوک ریکخست، د ئەقی کۆمبونیدا ئەندامین لیژنی دویچوون ل سهر قوناغین ریکههقتننامهیا (11ی ئاداری) و دهکرنا زانیارییا بۆ دامودهزگهه و فهرمانگههین دهولهتی و گهنگهشه ل سهر کیشههیین دهقهرئ و دانانا چارهههیریان کربوون (الثورة، ع 23. 504، نیسان 1970). دیسان ئەف کهسین نافبری لگهه پاریزگاری سلیمانیی (شوکرئ سهبری) د چوارچووئی سهرهدانا ئەواندا بۆ دهقهرین کوردی ل (23ی نیسانا 1970) گههشتنه قهلازئ ل ئەویرئ لگهه فهرمانبههین ههریمدارییا قهلازئ کۆمبون و پاشان وهکو لیژنەیا ئاشتیی لگهه جهماوهه و هاوهلاتیین دهقهرئ کۆمبون، داکو پیدقین ئەوان بزانی، د دویقدا سهرۆکی لیژنەیا ئاشتیی و ئەندامین ئەوی بهرهه دهقهرئ رانیه چوون و ل ئەویرئ کۆمبونکه لگهه (ئیدریس بارزانی) و هندهک هاوهلاتییان ئەنجامدا بوو و تیدا باسی کیشههیین جیاواز بین دهقهرین کوردستانی کربوون، پاشان بهرهه ههولیرقه چوون و کۆمبونکه مهزن ل دیوانا پاریزگههی گریدان (الثورة، ع 24. 505، نیسان 1970).

پۆژنامهیا (الثورة) د هژمارا (3ی گولانا 1970) دا، د دهنگوباسهکیدا دیارکربوو: سهرۆک و ئەندامین لیژنەیا ئاشتیی

ل سپیڊههیا رۆژا (3ی گولانا 1970) دئ سهرهانا دهقهرین کوردستانی کهتن، ئه وژی پاریزگهها نهینهوا و دهوک بۆ قه دیتنا پیدقیین دهقهری و سه ره شتی کرنا راسته وخۆ ل سه ره بجهینانا ریکهقتنا (11ی ئاداری) وهکو دیار ل ئه قان دوماهیکان لیژنی سه ره دانا کهرکوک و ههولیز و سلیمانین کربوو (الثوره، ع 512، 3 ايار 1970)، سه روکی لیژنهیا ناشتیین و ئه ندامین ئه وئ ل (3 گولانا 1970) گه هشتنه موسل، ئیکسه ر ل ده می گه هشتنا ئه وان به ره ف دیوانا پاریزگه هیفه چوون و ل بهر ده رگه هی ئاقاهیی جه ماوه ره کی مه زن کوم ببوون، مورته زا ئه لحه دیسی په یفه ک پیتشکیشی ئه وان کر، تیدا باسی چاره سه رکرا دۆزا کوردی کربوو و پاشان کومبوونه ک د پاریزگه هیدا ب ئاماده بوونا پاریزگاری موسل و دهوک ئه نجامدا، تیدا باسی ئه وان کارو کریان ئه وین په یوه ندی ب بجهینانا ریکهقتنامه یا (11ی ئاداری) قه هه یین هاتبوو کرن، پاشان سه ره دانا گه له ک جهان کرن، ژ ئه وانا بنگه هی پارتی دیموکراتی کوردستان ل موسل و کومبوون لگه ل نوینه رین پارتی کرن و باسی گرنگیا بابه تی هه فکاریا د ناقه را هه ردوو پارتاندا هاته کرن، بهرپرسی لقا ئیک یا پارتی دیموکراتی کوردستان ل پاریزگه هین موسل و دهوک (نوعمان عیسا) پیتشوازی ل ئه ندامین لیژنه یا ناشتیین کرن (الثوره، ع 513، 4 ايار 1970؛ الجمهوریه، ع 752، 6 ايار 1970).

سه روک و ئه ندامین لیژنه یا ناشتیین د چوارچووی سه ره دانی ئه وانا بۆ دهقهرین کوردستانی ل (4ی گولانا 1970) گه هشتنه پاریزگهها دهوک، سه روکی لیژنی مورته زا ئه لحه دیسی په یفه ک پیتشکیشی جه ماوه ری دهوک کر، پاشان کومبوونه ک ل ئاقاهیی پاریزگه هی ب ئاماده بوونا پاریزگاری دهوک (هاشم ئاکره یی) بۆ ماوی سی ده مز میزان قه کیشا و تیدا باسی پیدقیین پاریزگه هی کر، لیژنی سوژدا بزیتین دم ئه وان پیداو یستیان بجهینین و دویقرا سه ره دانا بنگه هی پارتی دیموکراتی کوردستان کر و سه عدون غه یدان ل سه ره فرمانگه هین سه ر ب وهزاره تا ئه و یفه گه ریا بۆ لینیرینا پیدقیین ئه وان (الجمهوریه، ع 751، 5 ايار 1970؛ الثوره، ع 514، 5 ايار 1970).

لیژنه یا ناشتیین ل (29ی گولانا 1970) کومبوونه ک گریدا، د ئه فی کومبوونیدا باسی بابه تی زفرینا هۆزان بۆ گوندین ئه وان بین که فن کر و دیارکر پیتی ب دوماهیک هینانا وه رزی به ره هم و دورینی و قه کرنا ریکان ل دهقهرین کوردستانی و ئاقا کرنا گوندین بۆردوومانگری، راسته وخۆ دئ ده ست ب قه گه راندنا هۆزین ئاواره هیته کرن (الجمهوریه، ع 773، 30 ايار 1970)، له ورا رۆژنامه یا (الجمهوریه) د هژمارا (27ی حوزهیرانا 1970) راپورته ک ل ژیر نا فونیشانی: (خطوات جدیدة لتطبيق بیان 11 آذار: پیتگافین نوی بۆ جیه جیکرنا به یانا 11ی ئاداری) به لاقه کربوو، تیدا هاتبوو: "د دویف به ندا هه شتی یا به یانا (11ی ئادارا 1970) کریارا قه گوه استنا ئاواره یین کورد بۆ جه و گوندین ئه وان بین سه ره کی ده ستییکر و ل ژیر سه ره شتییا نوینه رین پارتا به عسا عه ره بییا ئیشتراکی و پارتی دیموکراتی کوردستان و نوینه رین پولیس و ئاسایشی، ئه ف کریاره هاته ئه نجامدان، نوینه ری پارتا به عس ئه وئ ب نا فی یه حیا دبیتیت: (کریارا قه گوه استنی جهی ئارامیه کا مه زنه ل ده ف پتیا ته خ و چینین جه ماوه ری کورد؛ چونکه قه گوه استنا ئه وان بۆ گوندین ئه وان بین سه ره کی، رامانا قورتالبوونا ئه وان ژ هه ژاری دده ت، ئه فی قه گوه استنی هه می کورد، ئه وین ژ ئه گه ری شه رین باکووری ژ گوندین خۆ ره قین بخۆ قه گرتبوون، هنده ک ژ ئه وان لگه ل سواران بوون و هنده ک پیتشمه رگه و هنده ک خیزانین هه ژار بوون، ب ئه فی چه ندی (482) خیزان هه تا نوکه هاتینه قه گوه استن و بین دیتر هیشتا دیارنین، دئ که نگی قه گه رن؛ ژ بهرکو د ناف باژیراندا به لاقه بووینه، دیسان نوینه ری پارتا به عس دبیتیت: (ل ده می کریارا قه گوه استنی ژ ئه گه ری نه گه هه شتتا ترۆمبیلان بۆ جهین ئه وان بین نه خۆش هنده ک ئاسته نگ په یدابوون، له ورا بۆ قه گوه استنا ئه وان ب ریکا گیانه وه رین باره لگر ریکه قتن لگه ل پیتشمه رگه یی هاته کرن، ل ده می قه گوه استنا ئه وان خیزانان، ژ بهر نه بوونا ژیا ری حکومه تی ل دویف بریارا لیژنه یا ناشتیین ژ ئه گه ری ب دوماهیک هاتنا وه رزی چاندن و به ره می و نه بوونا بنه مایه کی تاییه ت بۆ ژیا ری، بریارا دانا پینج دیناران بۆ هه ر خیزانه کی ده ریخت، ئیک ژ ئه وان که سین د ئه فی قه گوه استنیدا (شیخ حاجی محمه د شیخ ره شید لولان) لگه ل هزار خیزانان ژ هۆزا ئه وئ بۆ دهقهره خۆ ل ناحیا برادوست قه گه ریان، ئه و سه رب قه زا ره واندو زقه... (الجمهوریه، ع 797، 27 حزیران 1970). راسته حکومه تا عیراقی ل دویف به ندا هه شتی یا ریکه قتننامه یا (11ی ئاداری) دئ ب قه گه رانا خیزانین ئاواره بین کورد، ئه وین ژ ئه گه ری رویدانین شو ره شا ئه یلوولی ژ گوندین ئه وان هاتینه ده رکرن رابیتن، به لی د هه مان ده مدا ئه ف به نده وه ک به هانه یه ک بۆ خۆ بکارهینا بۆ راگوه استن

سەرۆکی لیژنەیا ئاشتی و ئەندامین ئەوێ ل (25 تیرمەها 1970) ژ هەولێری بەرەف کەرکوکێفە هاتبوون و ئەوێری ب ئامادەبوونا پارێزگاری کەرکوک و فەرماندەیی هیزا دوو یا سوپایی عیراقی و نوینەرین پارتا بەعس و لقا سێ یا پارتی دیموکراتی کوردستان کۆمبوونەک گریدابوو، ئەف کۆمبوونە ل دۆر کێشەیین گریدایی ب جیبەجیکرنا بەیانا (11ی ئاداری) بوو، پشتی کۆمبوونی سەرۆکی لیژنی و ئەندامین ئەوێ بەرەف بەغداقە هاتن (الثورة، ع 610، 26 تموز 1970).

لیژنەیا ئاشتی ل (10ی تەباخا 1970) بریارەکا نویی یا گریدایی ب دانا دەرفەتی بۆ دویرئێخستیان دەرکر، ئەوین ژ ئەگەرێ باروڤۆخین تاییەت دەرنگ و مامەلەتین خۆ پیشکێشکرین، بۆ پیشکێشکرنا داخوایین خۆ، دەربارەیی بریارا لیژنی ب ئەفی شیوازی:

1- "پۆژا (1ی چریا ئیکی 1970) وەک دوماهیك ژفان بۆ پیشکێشکرنا داخوایین فەگەراندنی بۆ خزمەتی بۆ کەسین دویرئێخستی و بین خانەنشینکری و ئەوین ژ ئەگەرێ رویدانین باکووری ژ کاری خۆ بی بەهروویی هاتەدەستینشانکرن ژ کارمەندین فەرمانگەهین فەرمی و نیمچە فەرمی ((سقیلی و لەشکەری و پولیس))، ئەوین بەیان ژ ئەوان بگرتن.

2- هەرەسا پۆژا (1ی چریا ئیکی 1970) دوماهیك ژفان بۆ قوتابین دویرئێخستین قوتابخانە و پەیمانگەه و زانکۆیین عیراقی ژ ئەگەرین رویدانین باکووری بۆ پیشکێشکرنا داخوایین بەردەوامیکرنا خواندن هاتەدەستینشانکرن. ئەفجا پیدقیبە ئەف کارە پشچاف بیته وەرگرتن و لەزێ د پیشکێشکرنا داخوایین خۆدا بۆ فەرمانگەهین فەرمی بین تاییەتمەند بکن. مورتەزا ئەلحەدیبسی / سەرۆکی لیژنەیا ئاشتی " (الثورة، ع 597، 11 اب 1970).

پشتی ئەفی بریاری لیژنەیا نافبری رابوو ب دانا قەرەبوکرنا کۆژمەکی پارەیی بۆ زیانفیکەقتین ژ ئەگەرێ بزافا کوردی و فەگەراندنا پشکەکا مەزن ژ فەرمانبەرین کورد بۆ کارین ئەوان بین پیش وەخت و ل دویف خزمەتا ئەوان یا پلە بلندکرنی و خانەنشینکرنی دێ قەرەبوکرنا ئەوان هیتەدان، ب ئەفی چەندی ئەفی لیژنی شیابوو خزمەتەکا کارا د ئالیین موکمرنا پەیوەندیان و پاراستن ل سەر ئاشتی و چارەسەرکرنا کێشەیان و فەگەراندنا فەرمانبەرین کورد بۆ خزمەتی بکەت (عقراوی، 2007، 305؛ السمر، 2012، 366؛ سالم، 2019، 83).

سەرۆکی لیژنەیا ئاشتی مورتەزا ئەلحەدیبسی لگەل وەزیرێ دادی عەزیز شەریف و وەزیرێ کاروبارین باکووری و ئەندامی لیژنی محەمەد محەمود عەبدولرحمان، ئەندامی سەرکردایەتییا قوترییا پارتی و بریکاری وەزارەتا پەرەردە و فیرکرنی تاییە عەبدولکەریم ل (16ی کانوونا دووی 1971) سەرەدانا کەرکوک کرن، ل دەمی گەهشتنا ئەوان ئیکسەر سەرۆکی لیژنی مورتەزا ئەلحەدیبسی سەرۆکایەتییا کۆمبوونەکی ل دیوانا پارێزگەهی کر، ب ئامادەبوونا ئەندامین لیژنی و هەفال تاییە عەبدولکەریم و پارێزگاری کەرکوک غانم عەبدولجەلیل و نوینەرین ریکخراوا پارتا بەعس و پارتی دیموکراتی کوردستان کر، د ئەفی کۆمبوونیدا باسی دۆسەیین گریدایی بجهینانا بەیانا (11ی ئاداری) و فەکۆلینا کاروکیارین ب پارێزگەهیفە گریدایی کر (الثورة، ع 733، 17 کانون الثانی 1971).

د بەردەوامییا کاری ل سەر پیکهینانا زیرەقانی سنووراندا پارێزگاری هەولێری (خالد عەبدولحەلیم) دبیزیت: "ل ئەقان دوماهیکان جقاتا سەرکردایەتییا شوڤەشی، بریارا دامەزراندنا (12) فەرماندەیین زیرەقانی سنووران د ناف ئەواندا هژمارەکا پیشمەرگەیان دابوو، ئەندامی لیژنەیا مەرکەزی یا پارتی دیموکراتی کوردستان (عەبدولوهاب ئەتروش) د راکەهاندنەکیدا بۆ نوینەرێ ئازانس نوچەیین عیراقی دیارکر: (بریارا دامەزراندنا فەرماندەیین زیرەقانی سنووران، پشتی سەربازییا نەچاری دوو هەزار ژ کارمەندین پیشمەرگەیی دچوارچووئی زیرەقانی سنووران ل پارێزگەهان هاتەدان و ئەو دێ ل دەقەرین بالەک، دیلمان و دەشت هینەبەلاقیکر) (الثورة، ع 745، 31 کانون الثانی 1971). وەزیرێ نافخۆ (سەعدون غەیدان) ل دەمی بورینا سالەکی ب سەر بەیانا (11ی ئاداری) دبیزیت: "12 بەتالیونین زیرەقانی سنووران ژ کارمەندین پیشمەرگەیی هاتنەپیکهینان و چوار ژ ئەوان دەست ب ئەرکی خۆ کرینە و د ماوهیی داهاوتیدا بەتالیونین دبتر دێ دەست ب کارین خۆ کەن" (الثورة، ع 775، 12 آذار 1971). ب ئەفی رەنگی حکومەتا عیراقی ل سەر (6000) هەزار پیشمەرگەیان رازی بوو کو وەک زیرەقانی سنووران کاربەن و مووچەیی بۆ ئەوان تەرخان بکن (مکدول، 1996، 496).

ب ئەفی چەندى لىژنەيا ناقبرى شىابوو ب قەگەپاندنا هزارهەان ژ کارمەندىن هيزىن چەكدارىن كورد، هەندەك ژ ئەوان ناشورى و كلدانژى بوون بۆ كار و پوستىن ئەوان بين پيش وخت، هەروەسا شىابوو لىبوورينا چەكدارىن شۆرەشا كوردى ژ خزمەتا سەربازىيا نەچارى د لەشكەرى عىراقيدا دەربەكت (عقراوى، 2007، 305).

سەرۆكى لىژنەيا ئاشتىيى و ئەندامى جقاتا سەركردايەتيا شۆرەشى مورتەزا ئەلحەدىسى ل دەمى بورينا سەلەكى ب سەر بەيانا (11ى ئادارى) ل (10ى ئادارا 1971) بۆ پۆژنامەيا (الثورة) و (الجمهورية) دياركز: بەيانا (11ى ئادارى) ب گوهورىنەكا جفاكى يا مەزن سالوخەت دابوو و دبىژىت: "ئەف بەيانە نە ئاگرەبەستەكا كاتىيە بەلكو چارەسەرىيەكا گشتگر و هەميشەيا دۆزا كوردىيە و ئەم ب جىبەجىكرنا بەندىن بەيانا 11ى ئادارىفە گریدايىنە و پشتبەستنا مە ل سەر هەفكارىيا دناقبەرا هەردوو پارتان دايە بۆ بجهينانا بەيانى، ديسان دبىژىت: كيشەيا سەرەكى ژ بەيانا 11ى ئادارى ئەوا هەتا نوکە نەهاتىيە بجهينان ئەوژى كيشەيا مافى ئوتونومىيا دەفەرىن كوردىيە، و هەردەمى رەوش يا بەرەهەف بيت ئەم نەبين ريگرن د دانا مافى ئوتونوميدا بۆ كوردان؛ چونكە شۆرەش يا گریدايىيە ب بنەمايى دەستەلاتا ئوتونومى يا نەتەوہيا كوردى يا برا، بنىاتى جىبەجىكرنا ئەفى بنەمايى ب مەرجىن بابەتى ئەوین باوہرى ب بەرژەوہندىيا ئىكگرتنا نىشتىمانى و گونجاندنا هەفگرتنا هەميشەيا دناقبەرا خۆرتىن ئىك گەليدا گریدايىيە، ديسان يا گریدايىيە ب كونترۆلكرنا دويقەلانكىت كەفەپەرست ئەوین زيانى دگەهينە دەستەلاتا ئوتونومى". ديسان دبىژىت: "بەيانا 11ى ئادارى و بابەتى مافى ئوتونومى ژ بەرپرسايەتيا گەلى هەمىيانە بۆ ئەوان پىدقپين كو دەستەلاتا ئوتونومى بكەتە بناغە و پىنگاقەكا باش درىكا ئىكگرتنا نىشتىمانى و پىشداچوونا ئىشتراكيدا، دووپاتكر كو دەستەلاتا ئوتونومى يا گریدايىيە ب كرىارا گوهورىنە د ژيانا جفاكيدا، شۆرەش يا بەرەهەفە هەمى رىك و شىانين خۆ بكاربىهينىت بۆ گەهاندنا جفاكەكى پىشكەفتى" (الثورة، ع 774، 11 آذار 1971؛ الجمهورية، ع 1014، 11 آذار 1971).

پۆژنامەيا (الثورة) د هژمارا (15ى ئادارا 1971) دا دەنگوباسەك ل ژير ناقونىشانى: (تخويل صلاحيات واسعة لرئيس لجنة السلام: رادەستكرنا دەستەلاتىن بەرفرەه بۆ سەرۆكى لىژنەيا ئاشتىيى) بەلاقەكربوو، تىدا هاتبوو: جقاتا سەركردايەتيا شۆرەشى دەستەلاتىن ياساى بين سەرۆك كۆمار و بين وەزيران، ئەوین گریدايى ب بجهينانا بەيانا (11ى ئادارا) ميژووىي لگەل بريار و راسپاردەين لىژنەيا ئاشتىيى هەمى رادەستى مورتەزا ئەلحەدىسى سەرۆكى لىژنەيا ئاشتىيى كرن، هەروەسا جقاتى برياردا ئەو بريارىن ل دۆر بەيانى ژ لايەنى مورتەزا ئەلحەدىسى دەينەدەركرن، پىدقپىيە بىتە جىبەجىكرن بى كو بۆ ژىدەرەكى دى بىتەپيشكىشكرن، چ ئەو بريار پىدقپى ب مەرسومەكا كۆمارى، يان بريارەكا وەزارەتى، يان بريارەكا هەر ئالىيەكى دبتر بيت، د دەولەتيدا وەك جقاتىن كارگىريان (الثورة، ع 777، 15 آذار 1971). ل ئەفئىرى دياردبىت پىشتى بورينا سەلەكى ژ بەيانا (11ى ئادارى) هيدى هيدى حكومەتا عىراقى دى خۆ ژ پىنگىريين گریدايى ب كوردان و دەفەرىن كوردان د جىبەجىكرنا بەيانا (11ى ئادارى) دا دەتە پاش.

د ماوہيى (3ى شوباتا 1971) هەتا (7ى گولانا 1971) بەردەوام نامە گوهورىنە د ناقبەرا (مەلا مستەفا بارزانى) و جىگرى سەرۆك كۆمارى عىراقى (سەدام حوسين) (1937 – 2006)، سەبارەت بارودوخان دەينەئەنجامدان د ئەقان نامەياندا (مەلا مستەفا بارزانى) پىشيارىن خۆ سەبارەت بەرنامە و كارىن لىژنەيا ئاشتىيى ب ئەفى شيوەى دياردكەت، ئەوژى:

1- دويقچوونەكا گشتى ل سەر بەندىن رىككەفتننامەيا (11ى ئادارى).

2- دياركرنا دەمەكى بۆ ئەنجامدان سەرژمىريى.

3- دوماهيك هينانا پىكەينانا ئەوان بەتالىونىن سنوران، ئەوین هىشتا پىكەهاتين.

4- دويقچوون بجهينانا ئالىين رەوشەنبىرى، ئەوین د بەياننامەيدا دياركرين و هەتا نوکە هىشتا بجهنەهاتينە.

5- پىشكارىكرن د دەستەلاتيدا و بەرپرسىاريەتى و پىكەينانا جقاتا نىشمانى (خوشناو، 2022، 144؛ گۆمەتالى، 2022، 85 – 86).

لەورا پىشتى ئەقان پىشياران بريارا ژمارە (683) ل (11ى گولانا 1971) يا جقاتا سەركردايەتيا شۆرەشى يا حزبا بەعس بريارا پىكەينانا ((لىژنەيا بلند يا كاروبارىن باكوورى)) بۆ چارەسەركرنا كيشەين تايبەت ب رىككەفتننامەيا (11ى ئادارا

(1973) دهرکر (قادر و جامباز، 2013، 60).

لیژنهیا ناشتییی ب سەرۆکایهتیا مورتهزا ئه لحه دیسی ئه ندامی جقاتا سهرکردایهتیا شوهرشی و ئه ندامی لیژنهیا بلندیا کاروبارین باکووری ل (10ی تیرمه ها 1971) سهرهدانا پاریزگه هین کهرکووک، ههولیر و قهزا میترگه سور ل ناحیا بارزان کر، بۆ دویفچوونا بجهینانا بهیانا (11ی ئادارا) میژووی (الثوره، ع 876، 11 تموز 1971).

لیژنهیا ناشتییی ل (26ی ئهیلوولا 1971) دیارکر: چوار پرۆژهیین ئافی د ماوهیی (11ی ئادارا 1970) ههتا (25 تهباخا 1971) ل دهقهرین کوردستانی هاتینه ئه نجامدان، ههروهسا پشکا ئیککی ژ پرۆژهیی ئافا گه لاله ئهوا چوار هزار دینار تیچووی ب دوماهیك هات، دیسان پرۆژهیین ئافی ل رهواندوز و جهلهولا ب دوماهیك هاتن. د لایه نهکی دیترا سی بنگه هین جفاکی ل پاریزگه هین نهینهوا، کهرکووک و سلیمانی هاتنه دانان بۆ گه شه کرنا دهقهرین پاشقه مایی و بلندکرنا ئاستین جفاکی، ئابووری و رهوشه نییری ل ئه فان دهقهران، لیژنهیا ناشتییی دیارکر کو ئه ف بنگه هین جفاکی دی هاریکاریی ل سهر گه شه کرنا مه شفا ئاکنجیویان ل سهر هندهک پيشه یین دهستی یین ئاسانکهت (الثوره، ع 944، 27 ایلول 1971).

ههروهسا لیژنهیا ناشتییی ل (30ی ئهیلوولا 1971) راگه اندانا ئه نجامدانا سی پرۆژهیین پيشه سازی د ماوهیی (11ی ئادارا 1970) ههتا (25ی تهباخا 1971) ل کوردستانی راگه هاند، ئه فان پرۆژهیان کوژمی (65 هزار دیناران مه زاختبوو، ئه وژی کارگه ها کارپیتین دهستی ل ههولیر، موسل و کویسنجهق (الجمهوریه، ع 1190، 1 تشرین الاول 1971).

لیژنهیا ناشتییی رۆلهکی دیار د پاراستنا ناشته وایی و کونترۆلکرنا ل سهر قهیران و ئاریشه یاندا هه بوو، ئه ندامین ئه وئ بهردهوام سهرهدانا ئه وان دهقهران دکرن، ئه وین گه لهک کیشه و ئاستهنگ هه یین و شیان هه بوون هندهک چاره سه رین وهختی بۆ کونترۆلکرنی ل سهر رهوشی بۆ دابین بکهت، ب تاییهت ل خانه قین و شنگال و کهرکووک (عقراوی، 2007، 305).

(مه سعوود بارزانی) ل دۆر کاروکاریین لیژنا نافبری دبیژت: (سالا ئیککی یا ریکه هفتنی گه لهک کار جیبه جیکرن و کارین خو ب شیوهیهکی ئاسایی بریفه دبرن، بهلی پشتی بورینا سالاکی جارهکا دیترا ناکوکی دهستیپکرن، هیدی هیدی ئه و کارین ل دهستیپکی ب گهرمی دهاته کرن، بۆ بجهینانا ریکه هفتنی د گۆره پانیدا نه مان) (بارزانی، 2004، 51).

لیژنهیا ناشتییی وهک ناف ههتا سالا (1974) بهردهوام دمیت، بهلی چ کارین گرنه ئه نجام نادهت، ب تنی بۆ ماوهیی سالاکی تینهت ههتا ل (31 کانوونا دوویی 1974) ب شیوهیهکی فهرمی بریارا هه لوه شاندا ئه وئ ژ لایی سهرۆک کۆمار (ئه حمه د حه سه ن بهکر) هاتبوو دهرکرن (خوشناو، 2022، 163). د ئه فی بیاقیدا ئه ندامی لیژنی (عهزیز شهریف) دبیژت: (ل دهستیپکی بریار هاتبوودان، ل دهمی هه بوونا ئاستهنگان پیدقییه ئه ف ئاستهنگه ب هه فکارییا پارتی لدموکراتی کوردستان و جقاتا سهرکردایهتیا شوهرشی یا حکومهتا عیراقی و گهل هه فکارییا هه می هیژین دیترا یین نه ته وهی بینه چاره سه رکرن) (شریف، 2010، 325)، بهلی دهسته لاتا به عسی یا عیراقی چاره سه رکرن کره د سیگوچکه یهکی ب تیندا، ئه وژی جقاتا سهرکردایهتیا شوهرشی یا حکومهتا عیراقی بوو، ئارمانجا ئه وئ ژ ئه فی چه ندئ بۆ دویرکرنا هیژین دیترا د چاره سه رکرنا کیشه یاندا (سباهی، 2006، ج 3، 109؛ شریف، 2010، 325). وهک دیاردبیت دهستیپکی حکومهتا عیراقی ب ئه فی کاری رابوو، دا دیاربهت کوی به ندین به یانی یی بجهدهینت، بهلی د راستییدا دیاردبیت نیازا حکومهتا عیراقی ژ گریدانا ریکه هفتنامه یا (11ی ئاداری) و پیکهینانا ئه فان جوړه لیژنه یان ب تنی بۆ بدهستقه هینانا دهمی بوو، داکو دهزگه هی خو یی حکومی بهیژیخت (الحکیم، 2019، 105 – 106)، نمونه ل سهر نیازا ئه وئ لیژنهیا ناشتییی، ئهوا بۆ ماوی سالاکی کاری خو ب شیوهیهکی دروست ئه نجامددا، بهلی پشتی بورینا سالاکی هیدی هیدی هیژا خو ژ دهستدا ب شیوهیهکی کارا کارناکهت، ههتا ل سالا (1974) دهیته ژ نا فبرن.

2. 2 کۆمونیین لیژنهیا ناشتییی لگه له مسته فا بارزانی:

وهک دیاره لیژنهیا ناشتییی ل دهستیپکی، بهردهوام بزاقی دکهت لگه له (مه لا مسته فا بارانی) کۆم ببیت و پیکه بریاران

ل سەر کریارین بیهنه ئه نجامدان، ئه وین گریدایی بجهینانا به یانا (11 ی ئاداری) بکن، پۆژنامه یا (الثورة) د هژمارا (9 ی ته باخا 1970) دهنگوباسهک ل ژیر نا فونیشانی: (الحدیثی یجمع بالبارزانی: ئه لحه دیسی لگه ل بارزانی کوم بو) به لاقه کر، تیدا دیار کر بوو: "سه روکی لیژنه یا ئاشتیی مورتهزا ئه لحه دیسی د گه لدا وه زیری ناخو سه عدون غه یدان و هژماره کا ئه ندامین لیژنی ژ هافینگه ها سه لحه دین هاتبوونه که رکوک ل (8 ی ته باخا 1970) ل ده می گه هشتیه که رکوک دیار کر: مه سه ره رشتی ل سهر قوناغین دوماهیکی بین به یانا (11 ی ئاداری) ل ده قهرین باکووری کر... و لیژنی گه له ک کومبوون و دیدار لگه ل به رپر سین کارگیری و نوینه رین پارتا به عس و پارتی دیموکراتی کوردستان گریدان و مه داخوازی و پیدقیین ده قهری زانین و پتریا ئه وان بین هاتینه بجهینان، ههروهسا مه کومبوون لگه ل سه روکی پارتی دیموکراتی کوردستان (مه لا مسته فا بارزانی) ب ئاماده بوونا هژماره کا ئه ندامین مه کته با سیاسی یا پارتی دیموکراتی کوردستان بو ماوی پینج ده مژمیران ئه نجامدا، مه باسی هه می کارین بجهینانا به یانا (11 ی ئاداری) قه گریدایی کر بوون، هوسا بو مه دیار بوو (مه لا مسته فا بارزانی) و ئه ندامین مه کته با سیاسی بو ئاسانکرنا بجهینانا به یانی به رسف و به ره هفی بو هاریکاریکرنی ب هه می شیانانا هه نه، مه ریککه قتن ل سهر جیه جیکرنا ریکین جیه جیکرنا قوناغین ئه وئ بین دوماهیکی کر، پاشان باسی پشتگیری سه روک کوماری د چاکسازیکرن و ئاقه دانکرنا ده قهرین باکووریدا کر" (الثورة، ع 595، 9 اب 1970).

ل دویف به رده وامیا کومبوونین د ناقه را (مه لا مسته فا بارزانی) و لیژنه یا ئاشتیی، پۆژنامه یا (الثورة) د هژمارا (25 ی ته باخا 1970) راپورته ک ل ژیر نا فونیشانی: "أعضاء لجنة السلام برئاسة الرفیق الحدیثی یجمعون مع الملا مظفی البارزانی: ئه ندامین لیژنه یا ئاشتیی ب سه روکیه تیا (هه قال ئه لحه دیسی) کومبوون لگه ل (مه لا مسته فا بارزانی) کرن" به لاقه کر بوو، تیدا دیار کر بوو: "سه روکی لیژنه یا ئاشتیی مورتهزا ئه لحه دیسی و وه زیری ناخو سه عدون غه یدان و وه زیری دادی عه زیز شه ریف و وه زیری کاروئاکنجیبوونی نوری شایس و پاریزگاری هه ولیتری خالد عه بدولحه لیم ئه ندامین لیژنه یا ئاشتیی کومبوون لگه ل مه لا مسته فا بارزانی ل هافینگه ها سه لحه دین ل 24 ی ته باخا 1970 ئه نجامدان، د ئه قی کومبوونیدا ئیدریس و مه سعود بارزانی، حه بیب محمه د که ریم و دکتورمه حمود عوسمان ئه ندامین مه کته با سیاسی یا پارتیی ئاماده ببوون، د ماوه یی کومبوونیدا ئه وا چوار ده مژمیران قه کیشایی باسی کیشه یین گریدایی ب دویقچونا جیه جیکرنا به یانا 11 ی ئاداری و پیداو یستیین خزمه تگوزاریین جفاکی و ئابووری بین ده قهرین باکووری هاتنه کرن" (الثورة، ع 609، 25 آب 1970).

دیسا هه مان پۆژنامه د هژمارا (22 ی چریا دوویی 1970) دهنگوباسهک ل ژیر نا فونیشانی: (لجنة السلام یجمع مع السيد مصطفی البارزانی فی اربیل الیوم: لیژنه یا ئاشتیی ئه قروکه دئ لگه ل مه لا مسته فا بارزانی ل هه ولیتری کومبیت) به لاقه کر بوو، تیدا دیار کر بوو: "لیژنه یا ئاشتیی ب سه روکیه تیا مورتهزا ئه لحه دیسی ئه ندامی جفاکا سه رکردایه تیا شه ره شی و وه زیری کاروبارین جفاکی ب گریدانا هژماره کا دیداران و کومبوونان ل 21 ی چریا دوویی ل پاریزگه ها که رکوک و سلیمانین رابوویه، هژماره کا بریارین پیدقی بو گه هاندنا جیه جیکرنا به یانا 11 ی ئادارا میژوویی داینه و ئه ق کومبوونه ب ئاماده بوونا وه زیری ناخو سه عدون غه یدان، وه زیری کاروئاکنجیبوونی نوری شایس، وه زیری چاندنی نافیز جه لال، وه زیری کاروبارین باکووری محمه د مه حمود عه بدولره حمان، وه زیری دادی عه زیز شه ریف، پاریزگاری که رکوک غانم عه بدولجه لیل، پاریزگاری سلیمانین شوکری سه بری ئه لحه دیسی، ریفه به ری پۆلیسین گشتی لیوا نافع سلیمان و ئه ندامین مه کته با سیاسی یا پارتی دیموکراتی کوردستان دارا ته و فیک هاته گریدان، ل سلیمانین ل 21 ی چریا دوویی 1970 کومبوون ب سه روکیه تیا سه روکی لیژنی هاته گریدان، مورتهزا ئه لحه دیسی بو ئاژانسا نوچه یین عیراقی راگه هاند: لیژنه یه ک بو سه ره رشتیکرنی ل سهر کریارا دروستکرنا پیکهینانا به تالیونین زیره قانین سنوران ژ پینشمه رگه یان ل پاریزگه ها سلیمانین ب سه روکیه تیا شوکری ئه لحه دیسی ئه ندامی لیژنی و پاریزگاری سلیمانین و ئه ندامه تیا فه رمانده یی هیزا پینج یا سوپایی عیراقی و نوینه ره کی ژ پارتی دیموکراتی کوردستان هاته پیکهینان، ههروهسا به ره هفیین پیدقی بو ئاماده کرنا زیره قانین سنوران و هه می ریک هاتنه ئاماده کرن بو له زکرنا بجهینانا ئه قی کریاری و ئه ق لیژنه یه دئ ب وه زیری ناخو سه عدون غه یدان قه گریدایی بیت، دیسان ئه لحه دیسی

راگه هاند د ئەفروکه دا لیژنه دئ دەست ب کارئ خۆ کەت. دیسان لیژنەیا ئاشتیی گەنگەشە ل سەر ریکین بجهینانا یاسایا چاکسازیکرنا چاندنی ل پارێزگەهی ئەوا هەمی یەکهیین کارگێری بخۆفە دگرت کر، ئەلحەدییسی دبێژیت: لیژنەیی هەفکارییه کا مەزن ل دەف پارتا دیموکراتی کوردستان د گەنگەشەکرنا هەمی بابەتاندایت، پاشان سەرهدانا بنگەهی لقا چوار یا پارتی دیموکراتی کوردستان کر. ب هەمان شیواز لیژنەیی لگەل ئەفان ئەندامین ئەوی ل 21ی چریا دووی 1970 کۆمبۆنەک ل پارێزگەها کەرکوک کو چوار دەمژمیر فەکتیشا بوو ئەنجام دا، مورتەزا ئەلحەدییسی دبێژیت: مەبەستا سەرهدانا لیژنی بۆ لیتیرینی ل سەر پیدفیی دەفەرین باکووری و دویفچوونا جیبه جیکرنا پرۆژەیی بجهینانا بەندین بەیانا 11ی ئادارا میژووی، دئ ب لیتیرینەکا ئیکسەر ل سەر دید و بۆچوونین هاوولاتیان و بەرپرسی دەفەرئ د بجهینانا ئاشتییەکا بەرەوام دا رابیت... د ئەفی لیگەریانیدا لیژنەیا ئاشتیی سەرهدانا لقا سی یا پارتی دیموکراتی کوردستان ل کەرکوک کر، پاشان لیژنەیا ئاشتیی ل سپیدەهییا رۆژا 22ی چریا دووی 1970 بەرەف دەفەرا گەلالە فە چوون بۆ ئەنجامدانا کۆمبۆنەکی لگەل سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان ریزدار مەلا مستەفا بارزانی" (الثورة، ع 687، 22 تشرین الثانی 1970).

رۆژنامەیا (الجمهورية) د هژمارا (23ی چریا دووی 1970) و رۆژنامەیا (الثورة) د هژمارا (24ی چریا دووی 1970) دا راپورتەک ل ژیر نافونیشانی: (لجنة السلام برئاسة مرتضى الحديثي يجتمع مع السيد البارزاني: لیژنەیا ئاشتیی ب سەرۆکیه تیا مورتەزا ئەلحەدییسی لگەل هیژا بارزانی کۆم دبت) تیدا دیارکربوو: (پشتی گەهاندا لیژنەیا ئاشتیی و شاندئ د گەلدا بۆ فرۆکخانەیا چۆمان ل پارێزگەها هەولیرئ ژ لایەنی پارێزگاری هەولیرئ و سکرتری پارتی دیموکراتی کوردستان حەبیب محەمەد کەریم و ئەندامین لیژنەیا نافەندی یا پارتی دیموکراتی کوردستان مەحمود علی عوسمان و شەکیب ئاکرەیی هاتنەپیشوازیکرن و ئیکسەر بەرەف کوچکا ئاشتییفە ل ناوپردان هاتن و ل ئەویری بەریزان ئیدریس و مەسعود بارزانی ئەندامین لیژنەیا نافەندی یا پارتی پیشوازی ل ئەوان کرن و پشتی بیهفەدانەکی، سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان مەلا مستەفا بارزانی گەهشت و کۆمبۆنەک ب ئامادەبوونا سەرۆک و ئەندامین لیژنەیا ئاشتیی و مەلا مستەفا بارزانی و حەبیب محەمەد کەریم و مەحمود عوسمان و ئیدریس بارزانی هاتنەنجامدان، پشتی کۆمبۆنی دوو دەمژمیران فەکتیشایی ئەلحەدییسی د راگەهانندنەکیدا دیارکر: د ئەفی کۆمبۆنیدا گەنگەشە ل سەر رەوشا دەفەرین کوردستانی و گرنگیا لەزکرنی د بیکهینانا زیڕەفانین سنووراندا ژ هیژین پیشمەرگەیی هاتەکرن و دیسان دبێژیت: (د ماوایی کۆمبۆنە لگەل مەلا مستەفا بارزانی مە هەفکاری و بەرسف ل دەف مەلا مستەفا بارزانی دیت، پیدفیی دەفەرئ بۆچوونین هاوولاتی و بەرپرسیان ب شیوازەکی ئیکسەر زانین، دیسان باسی دەستکەفتین ریککەفتننامەیا (11ی ئاداری)، ئەوین هاتینە بجهینان دکەت)، ل دوماهیکی دبێژیت: (ئاشتیی باوهرییه کا مەزن ل دەف هاوولاتیان و حکومەتا نیشتمانی پەیداکییه) (الجمهورية، ع 926، 23 تشرین الاول 1970؛ الثورة، ع 689، 24 تشرین الثانی 1970).

3. ئەنجام

1- ئیک ژ کارین گرنگ پشتی ریککەفتننامەیا (11ی ئادارا 1970) بیکهینانا لیژنەیه کا هەفبەش د ناقبەرا پارتا بەعسا عەرەبیا ئیشتراکی و بزاقا رزگاریخوازا کوردی بۆ سەرپەرشتیکرنی ل سەر بەندین ریککەفتنا نافبری، بیکهینانا ئەفی لیژنی رمانا دەستیکەکا ئەرینی یا پەیوەندیین د ناقبەرا بزاقا رزگاریخوازا کوردی و حکومەتا عیراقیدا ددەت.

2- د ماوی سالان ئیکیدا هەتا ردهیهکی لیژنەیا نافبری شیا بوو هژمارەکا کاران ئەنجامبەت و ب ئەرکی خۆ وەک سەرپەرشت رابیت، هەتا ئەی رادهی ب چارەسەرکرنا هەندەک کیشەیین گرنگ رابوو، بەلی پاشان ژ ئەگەرئ سیاسەتا حکومەتا عیراقی یا دەستەلاتدارین بەعس ریک ناهیتەدان ئەف لیژنەیه کاری خۆ ب دروستی ئەنجامبەت؛ لەورا هیدی هیدی ئەف لیژنە لاواز دبیت، هەتا ل دوماهیکی دەیتەژنافیرن.

3- ئیک ژ کارین گرنگ بین ئەفی لیژنی ل دەستیکی هەولدا بۆچوونا سەرکردایەتیا کوردی (مەلا مستەفا بارزانی) د چارەسەرکرنا هەندەک کیشەیان وەرگرت؛ لەورا بەرەوام سەرهدانا سەرۆکی بزاقا رزگاریخوازا کوردی (مەلا مستەفا

بارزانی) دکرن .

4- ئەندامین لیژنی بەردەوام سەرەدانا دەقەرین کوردستانی دکرن، بۆ لیتیرینا بارودوخین دەقەرئ و ب چارهسەرکنا کیشەیین گرتدایی ب ئالیئ ئاڤەدانکرنیڤه و کیشەیین گرتدایی ب ئالیئ پەرورده و پەوشەنبیریڤه رابووێه.

لیستا ژێدەران:

پۆژنامە:

پۆژنامەیین کوردی

-خەبات (ژماره 549، کانونی دووهمی 1984)

پۆژنامەیین عەرەبی

-جريدة الجمهورية (ع 710، 18 آذار 1970؛ ع 717، 27 آذار 1970؛ ع 751، 5 ايار 1970؛ ع 752، 6 ايار 1970؛ ع 773، 30 ايار 1970؛ ع 790، 19 حزيران 1970؛ ع 797، 27 حزيران 1970؛ ع 800، 1 تموز 1970؛ ع 926، 23 تشرين الاول 1970؛ ع 1014، 11 آذار 1971؛ ع 1190، 1 تشرين الاول 1971).

-جريدة الثورة (73، 18 آذار 1970؛ ع 474، 20 آذار 1970؛ ع 478، 25 آذار 1970؛ ع 479، 26 آذار 1970؛ ع 480، 27 آذار 1970؛ ع 504، 23 نيسان 1970؛ ع 505، 24 نيسان 1970؛ ع 512، 3 ايار 1970؛ ع 513، 4 ايار 1970؛ ع 514، 5 ايار 1970؛ ع 584، 27 تموز 1970؛ ع 555، 24 حزيران 1970؛ ع 610، 26 تموز 1970؛ ع 595، 9 اب 1970؛ ع 597، 11 اب 1970؛ ع 609، 25 آب 1970؛ ع 687، 22 تشرين الثاني 1970؛ الثورة، ع 689، 24 تشرين الثاني 1970؛ ع 733، 17 كانون الثاني 1971؛ ع 745، 31 كانون الثاني 1971؛ ع 774، 11 آذار 1971؛ ع 775، 12 آذار 1971؛ ع 777، 15 آذار 1971؛ ع 876، 11 تموز 1971؛ ع 944، 27 ايلول 1971)

یادداشتنامەیین کەسوکێ

- دزهیی، محسن، 2002. احداث عاصرتها 1961 – 1975، ج2، اربیل.

- شریف، عزیز، 2010. مذكرات عزیز شریف، دم.

نامەیین ئەکادیمی

- سالم، حیدر سمیر، 2019. الأوضاع السياسية لکرد العراق فی عهد الرئيس أحمد حسن البکر (1968 – 1979) دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب، جامعة البصرة.

- منیر، روژین چلبی، 2024. شۆرەشا ئەیلوولی د پۆژنامەگەرییا عیراقیدا 1961 – 1970 فەکۆلینەکا میژووویی، تیزا دکتورایینی و نە بە لاقرییە، کولێژا زانستین مەوقایەتی، زانکویا خو.

پەرتووک

پەرتووکێن ب زمانێ کوردی

- بارزانی، مسعود ، 2004. بارزانی و بزوتنەوێ رزگارێخوازی کورد شۆرەشی ئەیلوول 1961-1975، بەرگی سینیەم، بەشی دووهم، هەولێر.

- حەیدەری، مومتاز و سنجاوی، هیزش و قاسم، کاروان ، 2014. قامووسی ناوہ ئەمرەکان، بەرگی یەکەم، هەولێر.

- خوێشناو، موقەدەم روکن سەنگەر ئیبراھیم، 2022. پۆژواوہ سەربازییەکانی شۆرشی ئەیلوول 1970 – 1975 هەولێر.

- رەحمان، قارەمان حەیدەر ، 2024. رۆلی مستەفا بارزانی لە پێشەواوەتیکردنی بزاقی رزگارێخوازی کردیدا (1943 – 1979)، هەولێر

- عەبدوڵلا، فەرەیدوون عەبدوڵرەحیم، 2008. بارودۆخی سیاسی کوردستان – عیراق 11 ی مارتی 1970 – 11 ی مارتی 1974 (توێژینەوێهەکی میژووویی – سیاسییە)، هەولێر.

- فاتح، محەمەد، 2014. پەرەسەندنی ژبانی حزباوەتی لە کوردستانی باشوردا، هەولێر.

- گۆمەتالی، بورهان حاتەم، 2022. مستەفا بارزانی لە بەلگەنامە نەینییەکانی حکومەتی عیراقدا (1947 – 1970)، هەولێر.

- مەلا قادر، محەمەد، 2014. سەربوردەوی نەمران، هەولێر.

- نەجار، هۆشەنگ سەلح، 2022. شۆرشی ئەیلوول لە پۆژنامە و بلاوکراوہ عیراقییەکان 1961 – 1975 لیکۆلینەوێهەکی میژوووییە، هەولێر.

- یوسف، محمد یوسف، 2020. پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان (1981 – 1992)، هەولێر.

پەرتووکێن ب زمانێ عەرەبی

- بطاطو، حنا، 2006. العراق الشيوعيون و البعثيون والضباط الأحرار، الكتاب الثالث، ت: عفيف الرزاز، تهران.

- بینغیو، أوفرا، 2014. کرد بناء دولة داخل دولة، ترجمة: عبدالرزاق عبدالله بوتاني، بيروت.

- الخرسان، صلاح، 2001. التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق 1946 – 2001، بيروت.
- الزبيدي، حسن لطيف كاظم، 2007. موسوعة الاحزاب العراقية، بيروت.
- سباهي، عزيز، 2006. عقود من تاريخ الحزب الشيوعي العراقي، بغداد، ج 3.
- عبدالقادر، شامل، 2018. الفخ الرئاسي للرفاق حضريات جديدة في ذاكرة مجزرة قاعة الخلد التي جرت احداثها في تموز 1979، لبنان.
- عقراوي، شكيب، 2007. سنوات المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية و العسكرية في كردستان والعراق من 1958 الى 1980، ط2، اربيل.
- قادر و جامباز، جبار و طارق، 2013. قرارات مجلس قيادة الثورة المنحل الخاصة بالكورد وكوردستان، اربيل.
- القيسي، سيف عدنان، 2014. الحزب الشيوعي العراقي في عهد البكر 1968 – 1979، تقديم: أسامة عبدالرحمن الدوري، لندن.
- محوي، شاكر خدو، 2008. المسألة الكردية في العراق المعاصر، ت: عبدي حاجي، دهوك.
- مكدول، ديفيد، 2004. تاريخ الأكراد الحديث، ترجمة: راج آل محمد، بيروت.

گۆڤار و به لافوك

ب زمانى كوردى

- گوران، سهديق، 31 ی ئادار 2000. ريكه و تننامه ی 11 ی ئاداری سالی 1970 خالیکی وه رچه رخان بوو له میژوو بزافی ئازادیخوازی نه ته وه ی كورد، گۆڤاری دهنگی پینشمه رگه، ژماره 27، ههولیر.
- ههروتی و محمد، سه عدی عوسمان و شاهو رشید، 2024. "په یوه نندییه کانی کورد و حکومه تی عیراق (11/ ئادار/ 1970 – 10/ ئادار/ 1974 ز) له رۆژنامه فهرمییه کانی ئیراندا) لیکولینه وه یه کی میژوو ییه"، گۆڤاری زانکوی سه لاهه دین بو زانسته مرۆڤایه تییه کانی، په ربه ند 28 SpB.

ب زمانى عه ره بی

- اوبلاس، اوغارا، د.ت. النضال التحرری لكوردستان العراق (سلسلة الكتب المعادية)، ترجمة: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة المعاونة الاولى، دم.
- الحكيم، علاء الدين محمد تقی، 2019. "التوجهات السياسية لأكراد العراق 1970 – 1975 دراسة في تقارير وزارة الخارجية الامريكية"، مجلة الكلية الاسلامية الجامعة، ع 53، مج 2، 2019.
- حیدری، ممتاز و موکریانی، كوردستان و شاویس، دلیر أسماعیل حقى، 2003. مؤتمر الذكرى المئوية لميلاد البارزاني الخالد، ج 2، ههولیر.
- يوسف و محمد، عماد عبدالعزيز و أمين غانم، 2021. "سياسة العراق تجاه القضية الكردية (1968 – 1979) دراسة تاريخية في العلاقات والمواقف"، من الكتاب: جنوب كردستان و بغداد التجربة الكردية في مئوية دولة العراق 1921 – 2021، مجموعة الباحثين، زاخو.

ب زمانى ئینگلیزی:

- Nehme, M. G., & Meho, L. I. (1995). Pawns in a Deadly Game: Iraqi Kurds and the United States, 1972-1975. *International Studies*, 32(1).
- Little, D. (2010). The United States and the Kurds: A Cold War Story. *Journal of Cold War Studies*, 12(4).

ژیده رین ئه لیکترونی:

- Kurdistan TV. 52 یه مین سالرۆژی ژيانئاوایی سه رکرده و خه بانگێر نافیز جه لال هه ویزی به رزراده گیریت، رۆژا هاتیه به لافکرن (2024/7/10): بهر دهسته لسه ر: <https://kurdistantv.net/ku/news/217974> (رۆژا سه ره دانێ 21/11/2024).

لجنة السلام للتطبيق اتفاقية 11 آذار 1970-1971 دراسة تاريخية

روژين چلبى منير

كلية العلوم الانسانية، قسم التاريخ، جامعة زاخو

rojin.muneer@uoz.edu.krd

الملخص

من الأهداف الرئيسية للثورات والحروب في الدول تحقيق السلام وحقوق الشعوب المضطهدة داخل المجتمع. ومن هنا تأتي أهمية السلام التي تستكشفها هذه الدراسة، والتي تم السعي لتحقيقها بعد اندلاع العديد من الحروب بين الحكومة العراقية والحركة التحررية الكردية. وقد أنشئت لجنة تُعرف باسم (لجنة السلام)، وتتناول هذه الدراسة مهامها البارزة بين الأكراد في العراق خلال الفترة من (أذار 1970 إلى 1971)، مع التركيز على جهود قادتها وأعضائها في تنفيذ اتفاقية (11 آذار 1970) ومعالجة العقبات والمشكلات التي واجهت تنفيذ بنود الاتفاقية في المناطق الكردية. تحاول هذه الدراسة الإجابة على أسئلة حاسمة تتعلق بهذه اللجنة، مثل: هل أدت اللجنة مهامها بشكل صحيح؟ إلى أي مدى تمكنت اللجنة من تنفيذ بنود اتفاقية (11 آذار)؟ هل نجحت اللجنة في حل بعض المشاكل والعقبات؟ هل كانت اللجنة مرتبطة بالحزب الديمقراطي الكردستاني بقيادة الملا مصطفى البارزاني؟ وهل أخذت اللجنة أفكار البارزاني بعين الاعتبار عند معالجة القضايا؟ الإجابة على هذه الأسئلة وغيرها يتم تناولها في هذه الدراسة.

الكلمات المفتاحية: لجنة السلام، البارزاني، الثورة، الكرد، العراق، اتفاقية.

The liberty committee of Fulfilling 11 March Agreement 1970 – 1971 Historical Study

Rojin Chalabee Muneer

College of Humanities, Department of History, university of Zakho

rojin.muneer@uoz.edu.krd

Abstract

One key objective of the revolution and wars in the state is obtaining the liberty and rights of conquered people in a society. Hence this liberty which this study is going to explore conducted after happening many war between Iraqi government and the Kurdish liberation movement created a committee which is known as a Liberty Committee and its significance duties among the Kurds in Iraq from (March 1970 to 1971), within showing its leaders and members attempts in fulfilling the agreement of (11 March 1970) and resolving obstacles and problems that were happened in the Kurdish areas and obstacles of fulfilling the (11 March) agreement articles.

This research attempts to answer some critical questions relating to this committee such as had this committee fulfilled its duties properly? To what extent this committee fulfilled the agreement of 11 March agreement articles? Did this committee resolve some problems and obstacles? Had this committee connected to the Kurdistan Democratic Party Mullah Mustafa Barzani? Had this committee taken Barzani's thoughts into consideration for resolving the issues or not? Answer of these questions and some others have been answering in this study.

Keywords: Barzani, Revolution, Kurdistan, Iraq , agreement.

¹ مورتهزا سهید عهبدولباقی ئەلحه‌دیسى ل ساڵا (1941) ل ئەنبار ژاڤیکبویه، ل ساڵا (1963) به‌شى بیرکاری ته‌مامکریه، وهک مامۆستایین بیرکاری هاته‌دامه‌زاندن، ئیک ژ کادیرین دیار بوو د ناف پارتا به‌عسا عه‌ره‌بیا ئیشتراکیدا، پستی کوده‌تایا (17 تیرمه‌ها 1968) چه‌ندین پوست وهک وه‌زیری ئابووری و ژده‌رقه‌ وه‌رگریه، ل ساڵا (1972) سه‌رۆکایه‌تیا شاندا عیراقی بۆ دانوستاندن لگه‌ل کۆمپانیا په‌ترولی، ئەوا ب خۆمالیکرنا ب دومایه‌ک هاتی کربوو، دیسان بوویه بالیوز ل موسکو کارکریه، ئیک ژ ئەوان که‌سان بوون، ئەوین ل هۆلا خولد ل ساڵا (1979) ل به‌غدا سزایی (15) سالین زیندانیی که‌فتی سه‌ر، به‌لی د زیندانیی ژ ئەگه‌ری ئەشکه‌نجه‌دانی ل ساڵا (1981) گیانی خۆ ژده‌ستدایی (خراسان، 2001، 191؛ عبدالقادر، 2018، 363؛ نه‌جاری، 2022، 191).

² سه‌عدون غه‌یدان ل ساڵا (1930) ل به‌غدا ژاڤیکبویه، سیاسه‌تمه‌دار و ئەفسه‌ری سه‌ربازی عیراقی بوو، ل ساڵا (1953) کولیژا سه‌ربازی ته‌مامکریه، ئەندامی پارتا به‌عسا عه‌ره‌بیا ئیشتراکی بوو، هه‌روه‌سا ئەندامی جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوهره‌شی بوو، پوستین وه‌زاری بین جودا د حکومه‌تا عیراقیدا وه‌رگرت بوون، وهک وه‌زیری نافخۆ وه‌زیری گواستنه‌وه، ل سه‌رده‌می عه‌بدولره‌حمان عارف فه‌رمانده‌یی که‌تیه‌یا تانک بوو، پشکاری کوده‌تایا (17 تیرمه‌ها 1968) کریه، د ماوی (1968 – 1970) بوویه فه‌رمانده‌یی زیره‌قانی کوماری، ل ده‌می سه‌دام حوسین ل ساڵا (1979) بوویه سه‌رۆک کۆمار نافیری بوویه جیگری سه‌رۆکی جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوهره‌شی هه‌تا ساڵا (1982) به‌رده‌وام بوو، ل ساڵا (1985) ل به‌غدا گیانی خۆ ژده‌ستدایا (القیسی، 2014، 181؛ عبدالقادر، 2018، 363؛ الزبیدی، 2007، 479).

³ عه‌زیز شه‌ریف عه‌بدولحه‌مید ئەلعانی ل ساڵا (1904) ل باژیری عانه‌ ژاڤیکبویه، ل ساڵا (1936) وهک نوینه‌ری به‌سری کوما (الاهالی) هاته‌هه‌لبژاردن و بوویه ئەندام د جقاتا نوینه‌راندایا (په‌رمانی) هه‌تا ساڵا (1937)، و ئیک ژ دامه‌زرینه‌ری (حزب الشعب) ئەوا ل ساڵا (1946) هاته‌دامه‌زاندن، ئەندامی پارتا کۆمونیستا عیراقی بوو، پستی شوهره‌شا (14 تیرمه‌ها 1958) وهک سه‌رۆکی جقاتا ئاشتی عیراقی هاته‌هه‌لبژاردن، ل ئەیلولا (1958) وهک ئەندامی یه‌ده‌گی کۆمیتیه‌یا نافه‌ندی یا پارتا کۆمونیستا عیراقی هاته‌هه‌لبژاردن هه‌تا ساڵا (1963) د ئەفی پوستیدا به‌رده‌وام دبیت، پستی کوده‌تایا (8 ی شوباتا 1963) په‌یوه‌ندی ب شوهره‌شا ئەیلولای ده‌کته‌، ل (31 ی کانوونا ئیک 1969) پۆستی وه‌زیری دادی وه‌رگرت، ل (1 ی ته‌باخا 1971) هه‌تا ساڵا (1976) وهک وه‌زیری ده‌وله‌ت هاته‌ده‌ستنیشانکر، ژ ئەگه‌ری په‌یوه‌ندیین ئەوی بین باش لگه‌ل (مه‌لا مسته‌فا بارزانی) ب رۆلی نافیژیوانی د نافه‌را حکومه‌تا عیراق و سه‌رکردایه‌تیا شوهره‌شا کوردیدا د دانوستاندن ریکه‌فتنامه‌یا (11 ی ئادارا 1970) گیرا، ل ساڵا (1990) ل موسکو گیانی خۆ ژده‌ستدایا (شه‌ریف، 2010، 16 وما بعدها؛ بطاطو، 2006، الکتاب الثالث، 162 – 163؛ القیسی، 2014، 278).

⁴ نوری سه‌دیق شاییس ل ساڵا (1922) ل باژیری سلیمانین ژاڤیکبویه، ل ساڵا (1945) کولیژا ئەندازیاری ل به‌غدا ته‌مامکریه، د ماوه‌ی سالین سیهان و چالاندا بوویه ئەندامی چه‌ندین ریکخراو و ریکخستین سیاسی وهک (کومه‌لا ئازادی، کومه‌لا دارکر، حزبا هیوا، حزبا شوهره‌شا و حزبا رزگاری) د ماوی د نافه‌را سالین (1951 – 1979) ئەندامی سه‌رکردایه‌تیا پارتیی بوو ل ساڵا (1983) ل وه‌لاتی بریتانیا گیانی خۆ ژ ده‌ستدایا (خه‌بات، ژ 549، کانونی دووه‌می 1984؛ حه‌یده‌ری و هه‌ده‌کین دیتر، 2014، 135 – 137؛ گۆمه‌تالی، 2022، 22).

⁵ دارا ته‌وفیق فه‌تحوللا ل ساڵا (1932) ل سلیمانین ژاڤیکبویه، سیاسی و رۆژنامه‌نقیس بوو ل کولیژا ئەندازیاری ل زانکویا به‌غدا هاته‌یه‌وه‌رگرتن، ژ ئەگه‌ری کارین سیاسی ته‌مام نه‌کریه، به‌لی بۆ ته‌مامکرنی چوویه بریتانیا، ل ساڵا (1960) په‌یوه‌ندی ب پارتی دیموکراتی کوردستان کر، د کونگره‌ی هه‌شتیدا ب ئەندامی کۆمیتیه‌یا نافه‌ندی هاته‌هه‌لبژاردن، سه‌رنووسه‌ری رۆژنامه‌یا بریه‌تی بوو، پاشان ژ ئەگه‌ری هه‌لوێستی ئەوی بین سیاسی ژ لای ده‌زگه‌می هه‌والگیریا حکومه‌تا به‌عس ل ساڵا (1980) هاته‌گرتن و هه‌تا نوکه نه‌دیاره (مه‌لا قادر، 2014، 259 – 263؛ حه‌یده‌ری و هه‌ده‌کین دیتر، 2014، 258 – 180).

⁶ نافیز جه‌لال ئەسه‌عد حاجی به‌کر ئاغا حه‌ویزی ل ساڵا (1921) ل قه‌زا کویه سه‌ر ب باژیری هه‌ولیری ژاڤیکبویه، خواندنا سه‌ره‌تایی ل کویه ته‌مامکریه، نافه‌ندی ل هه‌ولیری و ئاماده‌یی ل به‌غدا ته‌مامکریه، ل ساڵا (1943) چوویه کولیژا سه‌ربازی ل به‌غدا، ل (29 حوزه‌یرانا 1946) بوویه ئەفسه‌ر ب پلا (ملازمی دوویی)، د به‌شی توپخانه ل سه‌ربازگه‌ها (الرشیدی) ل باژیری به‌غدا ده‌ست ب کاری کر، ل ساڵا (1959) بوویه (مقدم)، پستی کوده‌تایا به‌عسیان ل (8 ی شوباتی 1963) ژ ئەگه‌ری لایه‌نگریا ئەوی بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان ب په‌یا (عقید) خانه‌نشین ده‌کته‌، پاشان هاته‌ کویه ژ هه‌ویری ده‌یته ده‌ف (مه‌لا مسته‌فا بارزانی)، رۆله‌ک دیار دیزاڤا رزگاریخوازا کوردی دا هه‌بوو، ئەندامی شانیدی دانوستاندن ریکه‌فتنامه‌یا (19 حوزه‌یرانا 1966) و ریکه‌فتنامه‌یا (11 ی ئادارا 1970) بوو، پستی ریکه‌فتنامه‌یا (11 ی ئادارا 1970) بوویه وه‌زیری چاندن، ل (10 تیرمه‌ها 1972) ژ ئەگه‌ری رویدانه‌کا هاتن و چوونی گیانی خۆ ژ ده‌ستدایا (Kurdistan TV, 10 July, 2024).

⁷ مه‌مه‌د مه‌حمود عه‌بدولره‌حمان (سامی) ل ساڵا (1932) ل باژیری شنگالی ژاڤیکبویه، کولیژا ئەندازیاری ل بریتانیا خواندیه، پستی فه‌گه‌رانا ئەوی هه‌تا ساڵا (1963) وهک ئەندازیار ل وه‌زاره‌تا په‌ترولا عیراقی کارکریه، پاشان ده‌مان سالدا په‌یوه‌ندی ب شوهره‌شا ئەیلولای کریه گه‌له‌ک فه‌نه‌کیشا بوویه رابوێژکاری تایبه‌ت یی بارزانی، ل ساڵا (1981) پارتی گه‌لی کوردستان دامه‌زراند، پستی سه‌ره‌لدانی جاره‌کا دیتر په‌یوه‌ندی ب پارتی دیموکراتی کوردستان کر، ل (1 شوباتا 2004) د ته‌قینه‌وه‌یا تیروریستیا باره‌گایی لقا دوو یا پارتی دیموکراتی کوردستان ل هه‌ولیری هاته‌تیرۆرکر (حه‌یده‌ری و هه‌ده‌کین دیتر، 2014، 409 – 410؛ یوسف، 2020، 43 – 58).